

GELENEKSEL ABAZA DANSI: APSUA KOŞARA

Kudret ÇİÇEK*

Öz

Kafkasya, küçük bir coğrafya olmasına rağmen çevresini büyük oranda etkilemiştir. Masalla gerçeğin iç içe geçtiği bir yer olan Kafkasya'nın; kendine has kültürel ve karakteristik özellikleri ile kadim vatanları Abhazy'a'nın otokton halkı olan Abazalar, kültürlerine bağlı bir şekilde geleneklerinden gurur duyarak yaşamlarını sürdürürler. Pagan, Hristiyan ve İslam dini Abazaların geleneklerini etkilemiş ve geleneklerinde izler bırakmıştır. Günümüzde dahi bu izler rahatça görülebilmektedir. Yüz elli yedi yıl önce Türkiye'ye gelen Abazaların özel zamanlarda icra ettikleri geleneksel dansı Apsua Koşara'nın tarihsel izleri takip edildiğinde tüm işaretler Anavatanları Abhazy'a'yı göstermektedir. Bu araştırma ile Türkiyeli Abazaların geleneksel dansı Apsua Koşara'nın Abhazy'a bağlantısının kurulması hedeflenerek Türkiye'deki Abaza kültürünün köklerinin Abaza ülkesi Abhazy'a'ya dayandığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın amacı Kafkasya'nın kadim halklarından olan Abazaların geleneksel halk dansı Apsua Koşara'nın her yönüyle araştırılması ve kayda geçirilmesidir. 19. yüzyılda Kafkas-Rus savaşı sonrasında Abazaların beş yüz binden fazla olduğu tahmin edilen nüfuslarının neredeyse %60'ı Rus orduları tarafından yok edilmiştir. Geriye kalan iki yüz bin kişinin ise neredeyse %85'inden fazlası Ruslar tarafından Osmanlı Devleti topraklarına sürülmüştür. Sürgünün neticesinde 19. yüzyılın sonlarında Abhazy'a'da sadece yirmi yedi bin Abaza kalmıştır. Abhazy'a'daki Abazalardan kat kat fazla Abaza; Osmanlı Devleti'nde iskân olmuştu. Abaza dilinin tüm lehçeleri, Abaza kültürünün en eski parçalarının birçoğu Türkiye'de bulunuyordu. Dolayısıyla Abaza kültürünün en canlı yaşandığı yer de Osmanlı toprakları ve sonraları Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Yeni vatanlarında kadim kültürlerini devam ettiren Abazalar, kimliklerinin bir parçası olan müzik ve danslarını da günümüze kadar taşıyabilmişlerdir. Geleneksel Abaza dansı Apsua Koşara da Türkiye'ye taşınmış ve küçük değişikliklerle varlığını koruyarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Daha önce hakkında çalışma yapılmamış bir alanda hazırlanan bu makalede, Kafkasya göçmeni Abazaların kültürlerinin bir parçası olan Apsua Koşara dansının tarihsel geçmişi ve pagan kültürlerle olan bağlantısı irdelenmeye çalışılmıştır. Apsua Koşara dansı ve bu dans çevresinde oluşmuş geleneksel davranış şekilleri tespit edilmiştir. Bu dansla içi içe geçmiş ritüel ve uygulamalar, ilgili kavramlar ve kavramların ayrıntılı açıklamaları makale içerisinde yer almaktadır. Apsua Koşara'nın diasporadaki Abazaların kimliklerini koruma çabalarına katkısı açıklanmaya çalışılmıştır. Makalede anlatılanları daha somut hale getirmek için örnek görüntüler QR kodları aracılığıyla makalenin sonuna eklenmiştir.

Anahtar kelimeler: Apsua Koşara, Abhazy'a, Abaza, diaspora folkloru, halk dansı.

TRADITIONAL ABKHAZIAN DANCE: APSUA KOSHARA

Abstract

Although geographically rather a small region, the Caucasus has strongly influenced its surrounding territories. The Caucasus, a place where fairy tales and reality mix, home of the Abkhazians, the indigenous people of their ancestral homeland Abkhazia with their unique cultural and characteristic features, lead their lives being proud of their traditions and relying on their culture. Pagan, Christian and Islamic religion influenced the traditions of the Abkhazians and left traces in their traditions. Even today, these traces are easily recognizable. If one follows the historical traces of the Apsua Koshara, the traditional dance performed at special times by the Abkhazians who came to Turkey one hundred and fifty-seven years ago, all signs point to their homeland Abkhazia. The aim of this research is to establish the connection of the traditional dance of the Abkhaz living in Turkey, Apsua Koshara, with Abkhazia and to show that the roots of the Abkhaz culture in Turkey are based on the land of the Abkhaz, Abkhazia.

* Edebiyat Öğretmeni, Düzce Mehmet Akif İnan Hafız Anadolu İmam Hatip Lisesi, Düzce/Türkiye, kudretcicek@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7292-2050

The aim of this study is to research and document the traditional folk dance Apsua Koshara of the Abkhazians, one of the ancient people of the Caucasus. After the Caucasian-Russian war in the 19th century, almost 60% of the Abkhazian population, estimated more than five hundred thousand, were exterminated by the Russian armies. More than 85% of the remaining two hundred thousand people were exiled by the Russians to the territories of the Ottoman Empire. As a result of the exile, at the end of the 19th century only twenty-seven thousand Abkhazians remained in their homeland Abkhazia. Many times more Abkhazians than the Abkhaz population in Abkhazia were settled in the Ottoman Empire. Consequently all dialects of the Abkhazian language, many of the oldest fragments of Abkhazian culture were present in Turkey. Therefore, the place where the Abkhazian culture was most vital were the Ottoman Empire and the later Republic of Turkey. Continuing their ancient culture in their new homeland, the Abkhazians have been able to maintain their music and dance rites, which are a part of their identity, to the present day. Among these rites the traditional Abkhazian dance Apsua Koshara was also moved to Turkey and has survived, with minor changes, to the present day.

The historical background of the Apsua Koshara dance as a part of the culture of the Caucasian Abkhazian immigrants and its connection with pagan cultures, a field that has not been studied before as a research object, will be examined in this article. The Apsua Koshara dance and the traditional behavior patterns formed around this dance have been identified. The rituals and practices that are intertwined with this dance, the related concepts and detailed explanations of the concepts are included in the article. The contribution of Apsua Koshara to the efforts of the Abkhazians in the diaspora to preserve their identity has been tried to be explained. In order to visualize/specify what is described in the article, QR codes have been added at the end of this article. They will lead to sample images.

Keywords: Apsua Koshara, Abkhazia, Abkhaz, diaspora folklore, folk dance.

ТРАДИЦИОННЫЙ АБАЗСКИЙ ТАНЕЦ: АПСУА КУАШАРА¹

Резюме

Несмотря на то, что Кавказ является небольшим географическим регионом, он оказал сильное влияние на развитие его окрестностей. Уникальные культурные и характерные особенности Кавказа, места, где переплетаются сказки и действительность, и коренные жители- Абхазы, живут, гордясь своей древней родиной- Абхазией, своими традициями и своей культурой. Языческие, христианские и исламские религии повлияли на традиции абхазов и оставили след в их традициях. Даже сегодня легко увидеть эти следы. Если проследить исторические следы традиционного танца Апсуа Кошара, исполняемого в особых случаях абхазами, прибывшими в Турцию сто пятьдесят семь лет назад, то все знаки указывают на их историческую родину, Абхазию. Это исследование было направлено на установление связи традиционного танца турецких абхазов Апсуа Кошара с Абхазией, установить, что абхазская культура в Турции уходит своими корнями в традиции и культуру своей исторической родины- Абхазии.

Целью данного исследования является изучение традиционного народного танца Апсуа Куашара, который исполняет один из древнейших народов Кавказа- Абхазы. В 19 веке во время Кавказско- русской войны, русскими войсками было истреблено почти 60 процентов абхазов, численность которых на тот период предположительно составляло более пятисот тысяч человек. Более 85% из оставшихся двухсот тысяч человек были сосланы русскими на земли Османской империи. В результате ссылки в конце XIX века в Абхазии осталось всего 27 тысяч абазин. В Османской империи обосновалось во много раз больше абхазов, чем проживало в самой Абхазии. Все диалекты абхазского языка, многие древнейшие фрагменты абхазской культуры были обнаружены в Турции. Таким образом, местом, где абхазская культура была наиболее жива и сохранена, были османские земли, а затем и Турецкая Республика. Продолжая свою древнюю культуру на своей новой родине, абхазы смогли донести до наших дней свою музыку и танцы, которые являются частью их идентичности. Традиционный абхазский танец Апсуа Куашара также был перенесён в Турцию и сохранился, с небольшими изменениями, до наших дней.

Ранее на эту тему еще не было исследований и в этой статье предпринята попытка изучить исторические предпосылки танца Апсуа Куашара, который является частью культуры кавказских иммигрантов- абхазов, и проследить его связь с языческими культурами. Выявлены традиционные модели поведения, сформированные вокруг танца Апсуа Куашара. В эту статью включены все концепции и подробные объяснения, как переплетаются в этом танце ритуалы этого народа. Кроме того, в статье есть попытка объяснить вклад танца Апсуа Куашара в усилия абхазов в диаспоре по сохранению своей идентичности. Чтобы сделать то, что описано в статье, более конкретным, примеры изображений были добавлены в конец статьи с помощью QR-кодов.

Ключевые слова: Апсуа Куашара, Абхазия, Абхаз, фольклор диаспоры, народный танец.

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca dans etmeyen hiçbir bir toplum görülmemiştir. Hayat binlerce yıl coşkun bir nehir gibi akmış, çağlar çağları kovalamış ama insanlar her devirde ve şartta dans etmişlerdir. Bilim adamları tüm dansların kökenini inançlara ve tapınmaya bağlamaya meyilliler. Eroğlu, bu konuda şöyle diyor: “Doğal toplumların bazılarında dans doğrudan arınma ve ibadet anlamı taşırdı. Ritüellerde yer almasıyla Tanrı karşısına çıkmış gibi arınma sağlamaktaydı” (Eroğlu, 2017: 222).

İlk insanlar yağmur, şimşek, güneşin doğuşu ve batışı gibi pek çok tabiat olaylarına anlam veremedikleri ve bir nevi mucize zannettikleri, korktukları ve faydalı gördükleri tabiat olaylarını tanrı olarak görmeye başladılar. Kendilerine kutsal varlıklar ve kutsal yerler oluşturdular. Bu durum insanların dış dünyanın somut bazı tabiat yasalarıyla yönetildiğini kavrayamamış olmasından kaynaklanmaktaydı (Koçkar, 1998: 9). Kendi oluşturdıkları kutsal varlıklara tapınmak için ritim tutarak dans etmeye başlayan insanlığın dans serüveni başlamış oldu.

Dünya sahnesinde ilk uygarlıklar görünmeye başladığında, dans ve müzik daha da gelişmişti ama dansın ortaya çıkışındaki ana ilke, antik uygarlıklarda hala geçerliliğini koruyordu. Babil, Asur, Pers, Yunan, Hint, Mısır, Çin, Japon, İnka, Aztek... gibi pek çok uygarlıkta dinsel danslar hala varlığını sürdürüyordu. Bunun yanında dans çeşitlenmiş, savaş ve eğlenmek için de dans edilmeye başlanmıştı (Koçkar, 1998: 10-22).

Abazalarda Dansın Tarihsel Gelişimi

Dünyanın kadim halklarından olan Abazaların dans kültürü, diğer halklarda olduğu gibi belli bir tarihsel süreçten geçti. Bu tarihsel sürecin izlerini, Abazaların şarkılarında ve danslarında sürmek mümkündür.

Güneş kültü; kaybolmadan önce Abaza dilinde, dans ve şarkılarında izlerini bırakmıştı. İnsanlık tarihinde, “güneş kültü” en eski tapınma biçimlerinden biri olarak karşımıza çıkar. Putperestlikle aynı kefeye koyulan güneşe tapınmaya gerçekte ender rastlanır. Ender rastlansa da güneşin hayat kaynağı olması ve hayat bahşedici özelliği dolayısıyla değişik kültürlerde güneşe tapınmanın neredeyse eş zamanlı bir şekilde başladığı bilim adamlarınca kabul görür. Hemen her kültürün güneş motifleri kullanmasına karşılık, görece az sayıda kültür (Mısır, Hint-Avrupa ve Orta Amerika) güneş dinleri geliştirmiştir (Güç, 2021).

Abaza dili ve kültüründe güneşe farklı bir önem atfedilmektedir ve güneşe tapınmayla ilgili izler Abazacada varlığını günümüze kadar sürdürülmüştür. Abazacada güneş “Amara/Amra” ismiyle anılır. Beygua, Abazaca “güneş” anlamına gelen “Amara/Amra” sözcüğünün morfolojik serüvenini şöyle tahlil eder: “A-ma-ra: “Hâkim-güç”, “Tanrı-ra” anlamına gelmektedir” (Büyüka, 1985: 321).

Güneş, Abazaların olduğu gibi dünya üzerinde yaşamış pek çok ilkel topluluğun ilk tapındıkları tanrılarıdır. Abaza geleneksel inanç sisteminde Amara/Amra, bütün varlıkların ve güçlerin anacı ve yaratıcısıdır. Evrensel güç-ruhtur. Abaza dilinde “Amara/Amra” hem güneş hem de tanrı anlamına gelmektedir (Büyüka, 1972: 104).

Karatığına, Abhaz müzik ve dansında güneşe atfedilen önemi şöyle anlatıyor:

“Tarihi milattan önce 5. yüzyıla dayanan kadim Abaza kültüründe, bütün evreni yaratıp yerle bir etme gücünün sonucu olarak müziğe ve sese özel bir rol bahşedilmiştir. Birçok dans ve şarkının kökeni M.Ö. 6. ve 4. yüzyıldaki “Kolkhid” krallığına ve daha eski ayinsel ritüellere dayanır. Abhaz geleneksel sistemi, ruhsal temelinde, doğanın güçlerine ve en önemlisi güneşe ibadet etmekle bağlantılı

karışık bir şekilde düzenlenmiş kültler sistemini içerir. Günümüz Abhaz folklorunda, güneşe atfedilmiş büyü formülleriyle ilgili birçok şarkı ve dansa rastlamak mümkündür. Bu tür örneklerin arasında hasat zamanındaki ayinsel hareketleri temsil eden eski bir halka dansı olan 'Auraaşa' muazzam bir üne sahiptir. Bu tür şarkıların sözleri her zaman anlaşılır değildir, çünkü onlar tılsımların, büyülerin, doğanın çeşitli ruhlarıyla iletişim kurmak için kullanılan özel bir dilin, hastalıkları, şarkıcıların ve diğerlerinin ruhlarını koruyanların işlevlerini taşıyan büyü heceler zincirini temsil ederler. Bu tür büyüsel duaların formüllerinin temel bilgileri birçok şarkının "Wa-raida, Waraida, Siwarada" gibi çevrilemeyen formlarına yayılmıştır" (Karatigina, 2010).

Karatigina'nın güneşe tapınma ile ilgili Abaza dans ve şarkılarında tespit ettiği izler, günümüzde Türkiye'deki Abazaların "Apsua Koşara" dediği geleneksel Abaza dansında da bulunmaktadır. Apsua Koşara dansı yapılırken tempo tutup Arğızra (şarkı) söylenir. Arğızra'da, M. Karatigina'nın bahsettiği nakaratlar ve sözler, koronun sözlerinde ve solo yapan kişinin sözlerinde sıklıkla geçer. Bu da Apsua Koşara'nın tarihsel serüveninin çok eskilere dayandığını düşündürmektedir.

Ancak, Karatigina'nın yanıldığı bir nokta var. O da Abaza halk şarkılarında nakaratların anlamsız olması, çevrilememesi konusudur. Warada, Rada, Raşa, Ridada gibi her şarkıda söylenen nakaratlar çevrilemeyen büyü sözler değildir. Aslında Abaza halkının hafızasında saklanarak günümüze kadar kahramanlıkları, kuşaktan kuşağa anlatılmış, Abaza mitolojik kahramanlarıdır. Abazalar neredeyse her şarkıda bu kişileri anarak, onlara seslenir.

Bganba Cengiz'in 1987 yılında Düzce'nin Guma köyünden Tug-pha (Gabliya) Behire (78)'den derlediği Nart destan parçasında, isimleri "Warada, Rada, Raşa" olan üç kardeşin başından geçenler anlatılıyor:

Abhaz mitolojik kahraman ailesi Nartların torunu yiğit Ridada ve onun akıllı karısı Jaja'nın, Warada isimli bir oğulları olur. Olağanüstü güçler bahşedilen Warada, 12 yaşına geldiğinde boyu dört metreyi bulur. Elleri çelik gibidir. Nartların ölümünden sonra Abhazya'da çoğalan ejderhalarla savaşa tutuşan Warada, ejderhalarla uzun bir savaş yapar. En sonunda on iki başlı bir ejderhayla savaşırken, ejderha onu nefesiyle zehirler. Warada ejderhayı öldürür ama kendi de ağır yaralanır. Kendisine ilaç hazırlanırken uyumaması için "Ahura aşva" (yaralı şarkısı) söylenmeye başlanır.

İlk defa Warada için söylenen "Ahura aşva" (yaralı şarkısı) o zamandan beri son anlarını yaşayan yaralılara ve hastalara şifa olacağı düşüncesiyle söylenerek gelenekselleşir. Warada'ya söylenen ahura aşva'nın şifalı sözleri ve diğer tüm çabalar iyileşmesini sağlamaz; Warada ölür. Annesi Jaja, Warada için ağıt yakar. Warada isminin geçtiği ilk şarkı da o zaman dile getirilir. O zamandan beri Abazalar şarkı söylerken, halkı için kendini feda eden kahraman Warada'nın adını her şarkıda nakarat olarak anar ve ona saygılarını sunarlar.

On sekiz yıl yas tuttuktan sonra, Jaja ile kocası Ridada rüyalarında yeni çocuklarının olacağını görürler. Bir yıl sonra Rada isimli oğulları doğar. Rada bir buçuk yaşına gelince kız kardeşi Raşa doğar. Rada ile kız kardeşi Raşa da ölen ağabeyleri Warada gibi, olağanüstü güçlere sahiptir. Böylece iki kardeş on üç ve on dört yaşlarına geldiklerinde anneleri Nartlardan kalan büyü kılıcı onlara verir. Abazaların mitolojik kahraman ailesi Nartların olağanüstü yetenekler bahşedilmiş Araş cinsi atlarının nerede olduğunu öğrenen kardeşler, Araş cinsi iki taya sahip olurlar. Bir sene sonra köpekleri Dırgej'i de alarak ejderhalardan intikam almaya giderler. Uzun yıllar süren savaşın sonunda ejderhaların hepsini öldürürler (Bganba, 2013: 37-49).

Bu aileyle ilgili Abaza mitolojisinde ikinci bir anlatım daha vardır. İkinci versiyonda, bu aile Abaza mitolojik müzik ailesi "Ri"ler olarak geçer. Ri ailesi, baba Ri-dada, anne Ri-nana;

çocuklar Rada, Rayda ve kız kardeş Raşa'dır. Bu aile Yunan mitolojisindeki müzik ilham perileri Müzlere diğer adları ile Musalara benzer. Abhaz yazar ve Warada müzik topluluğunun koordinatörü olan Papapha Mahinur Tuna, bu aileden şöyle bahsediyor:

“Wa-ra-da” yani “Hey Ra-da”, “Halkın dedesi, atası” demektir. Ra ise mitolojik bir müzik ailesidir. Bu aile Abaza Nart destanlarında Ayriğler olarak geçer. Nartların yakın dostudurlar... Ayrıca “Aerg Aşva” denen şarkıları vardır. Ayriğlerin kızı Hanıya ile Nartların biricik kız kardeşleri Gunda ağabeyleri ava çıktığı sırada baskına uğrarlar. Hanıya'ya talip olan Ahaşba adındaki delikanlı, kıza normal şartlarda sahip alamayacağını anlayınca, kıza kaçırılmak ister. Yanına yüz delikanlı alıp kızlara baskın yapar. Ama kızlar yaman savaşçı çıkar. Delikanlıları pestil gibi yere serer. Ahaşba'nın Azar adındaki atı da olaya şahit olur ve sahibinin hazin yenilgisi karşısında gözyaşlarını tutamaz. Kızlar Azar adlı ata şarkı söyleyerek teselli ederler. O günden sonra ağıtlara ve hüznü şarkılara Ahaşba'nın atına izafeten “Azar” şarkıları derler” (Tuna, 2007).

Abaza halk şarkılarının neredeyse hepsinde tekrarlanan mitolojik isimler, ilk başta anlamsız görünse de bu mitolojik ailenin fertlerinin isimlerini tekrarlayan ve onları tazim eden sözlere. Warada, Rada ve Raşa'nın babaları Ridada (herkesin babası), gelin getirme şarkısında yerini alır. Abazalar gelin getirme türküsüne “Ridada” adını vermişlerdir ve şarkının içinde Ridada'nın adı sıklıkla geçer.

Ahaşba'nın atı Azar, hüznü şarkılarda yer alır. Ridada'nın kendisi ve kahraman evlatları, Abaza şarkılarının nakaratlarında sürekli anılarak günümüze kadar unutulmadan gelmiştir. Abaza halk dansı Apsua Koşara oynanırken söylenen şarkılarda da (Argızra), doğal olarak bu kahramanların adları nakarat olarak tekrarlanır.

Abaza müzikal folklorunun neredeyse güneş kültü kadar eski olan başka bir katmanının ortaya çıkışı, komünal toplum çağlarına dayanır. Av ve avcılıkla ilgili Abaza panteonunda yer alan av tanrısı Ajveypşaa'ya adanmış şarkılar, ilkel insanların avcılık ve toplayıcılık yaptığı dönemden kalan izler taşır (Haşba, 2014: 138-142). Abaza halkının müzik ve dans folkloru; tarihi çağlardan geçerken çeşitli din, kültür ve yaşayış biçimlerinden izleri, katmanlar biçiminde biriktirerek kendi stilini ve göz alıcı milli karakterinin özgünlüğünü muhafaza ederek, günümüze kadar ulaştı.

19. yüzyılda Rus-Kafkas savaşları neticesinde neredeyse yok olmanın eşiğine gelen Abaza halkı, 50 yıldan fazla süren savaşta, soykırım düzeyinde katliamlara maruz kaldı. 600 binden fazla olan nüfus, güneşin önündeki karlar gibi eridi (Argun, 1990: 11). Ruslarla savaşta 200 bine düşen Abaza nüfusunun kalanı, Ruslar tarafından peyderpey Osmanlı topraklarına sürüldü. Yüzyılın sonunda maalesef Abhazya'daki Abaza nüfusu 28 bin kişiye kadar düştü.

Abaza halkı kültürel alanda da soykırıma uğramasına rağmen, Osmanlı Devleti'nde yaralarını sararak tekrar hayata tutunmayı başardı. Anavatanları Abhazya'dan getirdikleri bir kısmı kaybolmuş da olsa, hala canlı olan kültürlerini burada devam ettirerek günümüz Türk toplumuna entegre oldular. Yazının öznesi ve Abaza kültürünün bir parçası olan Abaza dansı Apsua Koşara, tarihsel yolculuğuna Türkiye topraklarında devam etmektedir.

Apsua Koşara; usul, adab yönünden, ayrıca dans sırasında tahta ve sopalarla ritim tutulması, oyun sırasında söylenen Argızra (Şarkı) gibi birçok bakımdan hem güneş kültü hem de mitoloji ile ilgili izler taşımaktadır. Elbette yüzlerce yıldır hiç değişmeden, bu dans böyle oynanıyordu gibi bir iddia ciddiyetten uzak olur. Ancak Apsua Koşara diye adlandırılan eski Abaza dansı, tarih içinde çeşitli evrelerden geçerek, içine yeni şeyler alıp bazı şeyleri eksilterek, günümüzdeki formuna kavuşmuş, aynı zamanda pagan dönemlerin izlerini de günümüze taşımıştır desek hiç de yanılmış olmayız.

Amırzakan, Amırzakan arhayü, Ağu, Alaba

Kafkas-Rus savaşlarından önce Abazalar genellikle yaylı ve nefesli çalgılarla müziklerini icra ediyorlardı. 1860'lı yıllarda Rusların etkisiyle, Kafkasya'da ilk diatonik garmonlar kullanılmaya başlandı (Koçkar ve Koçkar, 2019: 452). Bu yeni çalgıya Abazalar Amırzakan adını verdiler. 1864 yılındaki büyük sürgünde ya da daha sonraki yıllardaki sürgünlerde, çok az da olsa, Abazaların bu diatonik garmonlardan Osmanlı Devleti'nde yerleştikleri yerlere getirdikleri düşünülmektedir. Ancak bunlardan günümüze kadar ulaşan yoktur. Apsua Koşara sürgünden önce Abazaların anavatanı Abhazya'da biliniyor ve Amırzakan (diatonik garmon) eşliğinde geleneksel şekliyle oynanıyordu. 1880'den sonra Abhazya'da hayat, savaş ve sürgünlerden sonra nihayet normale döndü ve Abazalar kamalarını duvara asarak nefeslendiler. Böylece kendi kültürel kodlarıyla geleneksel hayatlarını sürdürmeye devam ettiler. Nasıl Türkiye'ye sürülen Abazalar Apsua Koşara'yı unutmadan devam ettirdilerse, Abhazya'daki Abazalar da Apsua Koşara'yı geleneksel biçimde oynuyorlardı.

1953 Abhazya Sohum doğumlu Jon Sımır akrabası Şemsie Sımır'ın çok iyi Amırzakan çaldığını hatırlıyor. Ayrıca Şemsie Hanım, tahtalara sopalarla vurarak (Ağu-alaba), Amırzakan eşliğinde Apsua Koşara dansının Abhazya'da da oynandığını defalarca kendisine anlattığını belirtiyor. Jon Sımır, zamanla Sovyet döneminde dans toplulukları tarafından koreografisi yapılarak sahneye konan Apsua Koşara dansının değişerek, Abhazya'daki bugünkü formuna kavuştuğunu söylemektedir (KK 1). 1958 Abhazya Sohum doğumlu, Abhazya Yazarlar Birliği başkanı ve gazeteci Vahtang Abhazou, eskiden Amırzakan'ın Abhazya'da yaygın olarak kullanıldığını: “Eskiden Amırzakan kullananların az olmadığını biz biliyoruz” şeklinde ifade etmektedir (KK 2).

Abhazya'da Amırzakan denilen diatonik garmonlar kullanılırken, 1930'lu yıllarda, kromatik dizili (piyano tuşlarına benzer) körüklü-tuşlu kromatik garmonlar yaygınlaştı (Koçkar ve Kaplan, 2019: 51). Böylece Amırzakan Abhazya'da; açarpın, ayümaa, açamgur, açarpan flütü, abık borusu, ainqiaga, adaul, ahımaa ve aphartsa gibi birçok tarihi çalgı aletinin yanında yerini aldı (Koçkar ve Koçkar, 2019: 454). Halen günümüzde kromatik garmonlar Abhazya'da çok yaygın olarak kullanılmakta ve bu kromatik garmonlara da Amırzakan denmektedir.

Amırzakan'ın serüveni sürgünden önce tüm Abazalar için ortak iken, sürgünden sonra Abhazya'da ve diasporada farklı şekilde gelişti. Osmanlı devletine sürgün edilenlerde Amırzakan çalmayı bilenler bulunmaktaydı. Abazalar, göç ile birlikte Apsua Koşara dansını da yeni vatanlarına taşıdılar. Buna kendisi müzik öğretmeni olan Sakarya Harmantepe köyünden Şampha Zerrin Kobaş'ın yaptığı derleme kayıtları örnek verilebilir. Kobaş'ın kayıtlarında kendi köyünden görüştüğü Amırzakan icracısı Şırbilypha Nazlı, çalmayı annesi 1860 Sohum doğumlu, 1955 yılında Harmantepe köyünde 95 yaşında vefat eden Andırbuapha Emine Hanım'dan öğrendiğini belirtmektedir. Nazlı hanım, annesi Andırbuapha Emine Hanım'ın Abhazya'dan sürülüp Osmanlı topraklarına geldiklerinde 18 yaşında olduğunu, Amırzakan'ı çok iyi çaldığını, çalmayı da Abhazya'da annesinden öğrendiğini ifade etmiştir (KK 3).

Fotoğraf 1: Sımırpha Şemsie,
Abhazyaya 1956

Fotoğraf 2: Andırbuapha Emine (bastonlu), kızı
Şırbilyapha Nazlı (sol başta), Harmantepe köyü
Sakarya 1950

Abhazyaya'dan sürgün edilen Abazaların bir kısmı Balkanlara yerleştirildi. Balkanlarda, günümüzde kullanılan Alman-Avusturya yapımı diatonik akordeonla tanışan Abazalar, anavatanlarındayken aşına oldukları diatonik garmonlara benzeyen bu çalgıları kullanmaya başladılar. Balkanlardan tekrar Anadolu'ya göç ettirilen Abazalar, geldiklerinde yanlarında Avrupa yapımı bu Amırzakanları getirdiler.

Abazaların dramı bununla da bitmemiş Cumhuriyet Dönemi'nde de bir kısmı köylerinden göç etmek zorunda bırakılmışlardı. İşte bu göçler sırasında yaşanan ve Abazalar için Amırzakan'ın ne kadar önemli olduğunu anlatan acı bir olayı derleyen Papapha Mahinur Tuna, Ruhet Gürbüz'ün "El Mızıkası Metodu" adlı kitabında şöyle anlatıyor:

"... Bir başka öykü de Acıemalılık "Abjakua" köyünden Maviş teyzenin anlattığı acıklı bir göç öyküsü. Acıemalılık köyü Abhazyaya'nın Abjakua köyünden sürülüp önce Bulgaristan'a, oradan Kefken kıyılarına gelen muhacirlerin yerleştiği köydür. Tam oh deyip bu köye yerleştikleri sırada İpsiz Recep köye musallat olmuş ve bir bahane ile köylüler bu kez de bir gecede gemilere bindirilerek Yunanistan'a sürülmüşler. Maviş Teyze Yunanistan'da doğup büyümüş bir Abhaz Hanım. Ben bu öyküyü dinlediğimde o, 80 yaşlarına yakındı. Mübadele ile tekrar geri köylerine dönmüşler köyün yarısı kalmamış. Birçok aile yok olup gitmiş. Maviş teyze insanların evlerini barklarını, hayvanlarını bırakarak bir gemiye bindirilip neden niçin ve nereye gittiklerini bilmeyen bu köylülerin dramını annesinden duyduğu gibi anlatıyordu. "Ne yapsın zavallılar birer bohça eşya alıp yola çıktılar, benim annem ne yapıp edip yanına bir amırzakan, bir de Kur'an almış. Yol boyu denizde fırtına çıktıkça kuran açıp okuyor tanrıya dua ediyorlarmış. Fırtına geçer geçmez de amırzakanlarını çıkarıp şarkı söyleyerek dans ediyorlarmış. Böyle böyle, neredeyse bir aya yakın bir süre denizin üstünde perişan olmuşlar, sonunda Selanik'e varmışlar. Orada da tek tesellileri yine Kur'an-ı Kerim'leri ve amırzakanları olmuş. Onları bir arada tutan iki şey. İkisi de ne kadar kutsalmış meğer." diyen Maviş Teyze maviş gözleri ile kendi yaşamış gibi annesinin yaşadıklarını hem anlatıyor hem ağlıyordu" (Gürbüz, 2010: 9-10).

Abhazyaya'da kalan Abazalar müzik aletlerinin çeşitliğini muhafaza ederken, Türkiye'de diğer müzik aletleri hızlı bir şekilde unutuldu. Diasporada Abazalar yalnızca Amırzakan'ı ellerinden bırakmadılar.

Amırzakan önceleri çok az bulunurdu. Her Abaza köyünde en fazla bir ya da iki tane olurdu ve çok değerliydi. Zamanla Avrupa'ya işçi olarak gidenler tatillere gelirken yanlarında bu kıymetli hediyeden getirirlerdi (Koçkar ve Koçkar, 2019: 455).

Abazalar diatonik akordeonu çalan kişiye Amırzakan Arhayü diyorlar. Eskiden sadece kadınların çaldığı Amırzakan, genç kızların olmazsa olmazlarından olup çeyizlerinin en kıymetli parçasıydı. Zamanla erkekler de Amırzakan çalmaya başladı.

Fotoğraf 3: Amırzakan ve Amırzakan Arhayü

Eskiden de günümüzde de çok iyi Amırzakan çalan kişiler toplum içinde değer gören ve önem verilen insanlardı. Bu saygının kökeni Abazaların tarihinde saklıdır. Abazalar halk ozanlarına çok büyük saygı gösterirlerdi. Çünkü ozanlar; Abazaların en sevdiği, iki telli, yaylı bir çalgı aleti olan Aphartsa eşliğinde, tarihi ve kahramanlık şarkıları icra ederlerdi. Önceleri Abhazya'da savaşa giden Abaza ordusunun her birliğinin kendi Aphartsa çalgıcısı olurdu. Aphartsa çalan ozan en önde giderken eğer vurulup düşerse, enstrümanı bir başkası alır ve çalmaya devam ederdi (Benet, 1994: 99) Aphartsa, Abazaların Anavatanı Abhazya'da günümüze kadar kullanılmaya devam etti ama Türkiye'deki Abazalar bu müzik aletini kullanmayı kısa sürede unuttular. Bunun yanında Türkiye'deki Abazalar, geçmişte ozanlara derinden duyulan bu geleneksel saygıyı, diasporada Amırzakan çalanlara izafe ettiler.

Bazıları rahmetli olmuş, bazıları da hala hayatta olan pek çok Amırzakan Arhayü ismi sayılabilir. Bunlardan bazıları:

Düzce Esmahanım köyünden Kabba Aykut, Düzce Darıyeri köyünde Sugupha Rukiye, Düzce Nüfren köyünden Keçba Faruk, Düzce Efteniye köyünden Jiypha Nevin, Düzce Halilbey Köyünden Ayrıpha Nurhan, Düzce Cicibey köyünden Amıcba Sendi, Düzce Erdemli köyünden Palba Bilal...

Sakarya Yarıca köyünden Abacıpha Perihan, Sakarya Yongalık köyünden Kalgıpha Gürkan, Sakarya Harmantepe köyünden Şırbılıyıpha Cavide, Şam-pha Zerrin, Sakarya Kalayık köyünden Avruspha Sabahat, Sakarya Çakallık köyünden Gumha Canan, Sakarya Aktefek Soğuksu köyünden Chkotua Oktay...

Bilecik Alınca köyünden Asharuva Hayati, Bilecik Kovalcalı köyünden Kav-ıpa Naci, Bilecik Bozüyük'ten Kos-ıpa Erol...

Kütahya Kızılcaören köyünden Gişba Hilmi...

Eskişehir Nemli köyünden Ağırba Enes, Eskişehir Musaözü köyünden Tanaşba Batuhan...

İnegöl Güneykestane köyünden Röytapha Semiha, İnegöl Mezit köyünden Ayrıpha Sebiha, İnegöl Mezit köyünden Abıgba Mikat, Asama Savaş, İnegöl Osmaniye köyünden Akusba Dinçer...

İki isimden özellikle bahsetmek gerekiyor. Çünkü bu iki isim Türkiye'de ilk defa tamamı Apsua Koşara müziklerinden oluşan birer albüm yaptılar. Bunlardan ilki Abaza müziklerini çok iyi icra edebilen Bursa İnegöl Hacıkara köyünden rahmetli Muratıjko İsmet Kaya'dır. Kendisi Çerkes

olan İsmet Kaya'nın arkadaşlarının büyük bir kısmı Abazaydı. 1971 yılında Türkiye'de ilk Apsua Koşara albümünü İsmet Kaya, arkadaşları Semeyhua Yılmaz, Ahba Suat Güngör, Akoyba Coşkun ile birlikte çıkardı (kavkazmusic, 2017: 1).

İkinci isim ise Sakarya Hendek Uzuncaorman köyünden rahmetli Bagapş Fehmi Bakar'dır. 1983 yılında arkadaşları, Müfid-ipa Necdet, Agumba Kenan, "Karakaş" lakaplı Agumba Cihan, Avrus-ipa Naim, Azınba Nuri, Paüf-ipa Talat ile birlikte "Fehmi Bagapş ve Arkadaşları" adlı 45'lik vinil bir plak doldurdular. Bagapş Fehmi çok küçük yaştan itibaren Amırzakan çalmaya başladı. Düzce, Sakarya, Bursa, İzmit, Bilecik gibi şehirlerde tüm Abazaların tanıdığı meşhur bir isim oldu. Sadece Abaza müziği ve dansına değil örf, adet ve geleneklerine de hâkimdi. Bagapş kendine has bir üslupla çalışıyordu. Onun döneminde Abaza düğünlerinde Apsua Koşara oynamak daha popüler hale geldi (kavkazmusic, 2017: 2).

Fotoğraf 4: Muratjiko İsmet Kaya Fotoğraf 5: Bagapş Fehmi amırzakan çalışıyor.
1992 yılı Balballı köyü

Vurmalı çalgıların kökeni neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir. Vurmalı çalgının en basit prototipi insan vücududur (Çakır, 2021). Abazalar Türkiye'de, şarkılara ve özellikle danslara tempo tutmak amacıyla, el çırparak veya uzun bir tahtaya sopalarla vurarak eşlik ederler. Türkiye'de tempo tutmak için el çırparak ses çıkarmaya Anapeynka, yani 'el vurma' denir. Tahtalarla oluşturulan düzene 'Ağu', tahtaya vurarak tempo tutmaya 'Akhapa' denir.

Apsua Koşara halen, Abazaların yoğun olarak yaşadığı Düzce, Sakarya, İzmit, Eskişehir'de aynı şekilde coşkuyla oynanmaktadır.

Abaza Düğününde Apsua Koşara

Türkiye'deki Abazalar, birçok kuralla yaşamlarını düzenleyen Akiabz'a sıkı sıkıya bağlıdır. Akiabz, Abazaların idrak ve vicdan dedikleri "Alamıs" süzgecinden geçirilerek şekillenmiş olan Abaza sosyal yaşam kurallarına verilen addır. Abaza halk kültürünün davranışlara yansımalarıdır. Akiabz, kişinin duygularını ifade etmesine çoğu zaman olanak vermediği için, Abazalar duygularını ifade etmek için şarkı söyler ve dans ederler. Üzüntülerini Azar gibi ağıtlarla sevinçlerini esprili şarkılar ve coşkulu danslarla gösterirler. Tüm bunları yine Akiabz'a uygun şekilde, belli yer ve zamanlarda icra ederler.

Abazaca "Açara" yemek, şölen, düğün ve eğlence anlamlarına gelen bir sözcüktür. Abazalar sevinç duydukları özel olayları başkalarıyla paylaşmak için toplantılar, şölenler düzenleyerek, bu şölenlerde yemek yer ve dans ederler. Gençlerin kendi aralarında yaptıkları danslı eğlenceler de bunlara dâhildir. Bunların hepsi "Açara" sözcüğüyle ifade edilir. İki gencin evlilik törenlerine ise büyük düğün ve eğlence anlamında "Açaradu" derler.

Her köyde olduğu gibi hasat zamanı, mahsulün hızlıca toplanması ya da kaldırılması gerektiği için, Abaza köylerinde de gençler imece yaparlar ve köyün içinde hane ayırmadan herkesin yardımına koşarlardı. Bu yardımlaşmaya “Awaahüa” denirdi. Awaahüa, gençler için aynı zamanda bir sosyalleşme alanıydı. İmece bittiği zaman gençler, “Açara” yapar, yorgunluklarını Apsua Koşara oynayarak atarlardı. Abaza köylerinde, dul kadınların tüm tarla, bahçe işleri ve kışlık hazırlıkları her yıl köyün gençleri tarafından yapılırdı. Hiç yüksünmeden bu yardımlaşmayı (Awaahüa) yapan gençler en son dans ederek dağılırlardı. Bunun dışında gençler diğer Abaza köylerine akranlarıyla tanışmak ve arkadaş edinmek, bağ kurmak için ziyaretler düzenlerlerdi. Bu ziyaretlerde kadınlı erkekli oturarak uzun kış gecelerinde sosyalleşir, tanışır ve şakalaşarak çeşitli eğlenceli oyunlar oynarlardı. “Ayzara” denilen toplantıların sonunda muhakkak düğün (açara) yapar, Amırzakan eşliğinde Apsua Koşara oynarlardı.

Apsua Koşaranın icra edildiği en önemli zamanlardan biri de “Açaradu” denilen gençlerin yuva kurarak evlilik hayatına adım attıkları Abaza düğünüdür. Abaza düğünlerine misafirler, kendi aralarından seçtikleri bir Ayhabı (Başkan-Lider-Büyük) liderliğinde; kadınlı erkekli gruplar halinde iştirak ederler. Düğün sahipleri tarafından karşılanan her misafir grubu, önce yemek yemeye götürülerek gelinin kız arkadaşı ‘Tatsayüza’ (nedime) ile tanıştırılır. Yemek yendikten ve sohbet edildikten sonra, düğün sahipleri tarafından, düğünü olan gençlerin ailelerini onurlandırmaları için, grup halinde Apsua Koşara oynamaya davet edilirler.

Apsua Koşara, Abazalar için sadece dans değildir. Yüzlerce yıldır içinde biriktirdiği, Abaza müziğine ve dansına izafe edilen kutsallığı da günümüze kadar taşımıştır. Bundan dolayı Apsua Koşara için tahta (Ağu) başına gelen erkekler, belli bir hiyerarşiye ve sıkı kurallara uygun olarak tahtada otururlar ve yüksek ruhsal değerlerle bu düzene saygı duyarlar.

Tahta (Ağu) başına gelen misafir grubun Ayhabı’sı sağ başta oturtulur. Yanına da Apsua Koşara oynamayı bilsin ya da bilmesin ev sahibi bir kişi oturtulur. Devamında ise diğer misafirler, büyükten küçüğe doğru, aynı düzende tahtaya (Ağu) oturur. ‘Amırzakan Arhayü’ (diatonik akordeonu çalan kişi), Ayhabı’nın ve tahtanın yakınında oturtulur.

Fotoğraf 5: Tahta (ağu) düzeni

Fotoğraf 6: Tahta düzeni ve dansçılar

Amırzakan Arhayü, oynama sırası kendine geldiğinde isterse Amırzakan çalarak dans eder. Amırzakan Arhayü'nün dansı sırasında tahtada oturup Arğızra yapan arkadaşları ve izleyiciler yüksek ve coşkulu bir tempo ile ona eşlik ederler. Amırzakan Arhayü'nün, amırzakan çalarak Apsua Koşara dansını icra etmesi, düğün sahibini onurlandırmak olarak algılandığından en coşkulu izlenen dans bu olur (QR Code 1).

Tahtaya (Ağu) otururken yaş sırasına uyarak oturulur. Bazen küçüklerin tahta düzenini öğrenip yetişmesi, Arğızra (koro halinde çok sesli vokal ve solo) söylemeyi ve ritim tutmayı öğrenmeleri için bu sıralamanın dışına çıkılarak, küçükler büyüklerin aralarına serpiştirilebilir.

Oyun oynayacak genç kadınlar, erkeklerin sol tarafında ayakta sıralanırlar. Kadın oyuncuların düzeninden ve oyuna çıkmasından Tatsayüza sorumludur. Tatsayüza da Arkoşayü'ya bağlı olarak onun talimatlarını yerine getirir.

Arkoşayü, Oyunun Başlaması ve Bitişi

Arkoşayü, Apsua Koşara'nın tüm idaresini elinde bulunduran ve dans düzeninden sorumlu kişiye denir. Arkoşayü, Akiabz kurallarını bilen zor durumlarda doğru karar verebilecek gençlerin içinden seçilir.

Herkes hazır olduktan sonra Arkoşayü, Tatsayüza'yı ritim tutarken kullanılan sopaları dağıtması için tahtanın başına getirir. Tatsayüza Ayhabı'dan başlayarak sopaları dağıtır. Arkoşayü, Ayhabı'nın yanına giderek oyunun başlatılması için müsaade ister. Ayhabı'nın müsaade etmesinden sonra dans başlar.

Arkoşayü müzik eşliğinde dans alanında geniş bir daire çizerek, ilk önce Ayhabı'yı dansa davet eder, bunu ayrıca dansa çıkacak tüm erkek dansçılar için yapar. Oyunun kurallarına vakıf olan her Ayhabı ilk oyunu oynama şerefini Arkoşayü'ye verir. Çünkü Arkoşayü'nün görevi oyun içinde çok önemli ve saygındır. Ona atfedilen önem o derecedir ki, Apsua Koşara'da sadece Arkoşayü dans ederken çalınan Ayhabı dâhil başkası için çalınmayan müzikler vardır. Arkoşayü ilk dansı yaptıktan sonra Ayhabı'dan başlayarak diğer dansçıları tek tek oyuna kaldırır. Eğer oyuna kalkan erkek oyuncunun ayakkabıları Arkoşayü tarafından çıkartılırsa, onunla oynayacak kadın dansçı da ayakkabılarını çıkarır.

Bu sırada tahtanın coşkusuna ortak olmak amacıyla izleyiciler arasındaki Atahmada'lardan (yaşlı) bazıları, Arkoşayü tarafından dansa çıkması için davet edilebilir. Yaşlılar haricinde tahtaya

oturmadan oynamak isteyenler hoş karşılanmaz ve oynatılmaz. Tahtada oturanlar dışında bir Atahmada dansa çıkarsa tahtada oturanlar onu ayakta karşılarlar. Atahmada, tahtaya hizmet vermeden dansa davet edilmesinden dolayı kendisinin hoş karşılaması minvalinde bir konuşma yaptıktan sonra, tahtadaki dansçılara oturmaları için müsaade verir ve dansa başlar. Az önce de belirttiğim gibi tahtada oturmadan, haricen oyun oynamak tahtada oturanların emeğine saygısızlık olarak görülür. Çünkü Apsua Koşara’da hizmet edene hizmet etmek esastır. Oynayacak Atahmada bunu çok iyi bildiği için tahtada oturanların gönlünü alır. Böylece dansçıların tümü, Arkoşayü tarafından davet edilerek, oynatılır.

Herkes oynadıktan sonra Arkoşayü tahtanın Ayhabı’sına herkesin oynadığını bundan sonrası için ne yapmaları gerektiğini sorar. Ayhabı isterse dansçıların birer defa daha oynamaları için oyunu devam ettirebilir; isterse de dansı bitirmek için son dansı Arkoşayü’nün oynamasını ister. Böylece son oyundan sonra Ayhabı ayağa kalkarak emeği olan herkesi onurlandıran bir konuşmayla oyunu bitirir. Tatsayüza en başta dağıttığı sopaları toplar ve Ayhabı’nın hareketlenmesi ile grup halinde tahtadan kalkılır. Açaradu (Düğün) böylece yeni grupların tahtaya oturmasıyla devam eder.

Abaza düğününün sonunda damadın annesi ve babası oynatılır. Bu dansa “Anhuay-Abhuay rıkoşara” denir.

Geleneksel Düzen, Koreografi ve Arğızra

Apsua Koşara’nın geleneksel olarak kabul edilmiş iki bölümü vardır: “Arzaza ve Akoşara” Parmak ucunda ve karşılıklı dairesel dönüşlerin olduğu ilk bölüme Arzaza denmektedir. Arzaza adlı bölümün içindeki dönüşlere de Argijra adı verilir. Eskişehir, İnegöl, Bilecik yöresinde Abazalar bu dansı iki bölüm olarak oynarlar. Düzce, Adapazarı, İzmit yöresinde Abazalar, ilk iki bölümü tekrar ederek dansı dört bölümde tamamlarlar. Yazının devamında, oyunun bölümleri açıklanırken birbirini tekrar eden iki bölüm de dâhil ederek açıklama yapılmıştır.

Arzaza’da, yani oyunun başladığı ilk bölümde, dansa kalkan erkek Amırzakan Arhayü’nün dönüş müziği çalmaya başlamasıyla birlikte, dans sahasını dairesel bir biçimde tek başına turlar ikinci turda dansçı genç kadın erkeğe katılır. Arzaza Aşva (dönüş müziği) adı verilen müziğin çaldığı bu bölümde dansçılar Argijra denen yan yana ya da karşı karşıya çeşitli dönüşler yaparlar (QR Code 2).

Apsua Koşara’da, müziğin başladığı ve bittiği son ana kadar, icra edilen müziğe ve oyunun bölümlerine göre farklı Arğızra (Şarkı) çeşitleri ile tahtada oturanlar tarafından dansçılara eşlik edilir (QR Code 3).

Fotoğraf 7: Amırzakan Arhayü amırzakan ile dansediyor.

Fotoğraf 8: Arğızra

İlk bölümün bitişi, müziğin değişmesiyle olur. İkinci bölüm, coşkunun üst düzeye çıktığı ve dansçıların hünerlerini sergilediği bölümdür. Bu bölümde tahta başında oturanlar Arğızra'yı en coşkulu biçimde söylerler. Amırzakan Arhayü, ikinci bölümde tempoyu yükseltip müziği değiştirerek dansçıların parmak ucunda çeşitli dans figürleri yapmalarına olanak verir.

Dansçılara ve dans müziğine eşlik ederken söylenen Arğızra, temel olarak çok seslidir (polifonik). Koronun dikey akortlarında, sesin çeşitli katmanları ayırt edilebilir. Bunlar kendisine sıkıştırıcı akorlar veren serbest solo sesler ile karakterize edilir. Koro halinde Arğızra yapılırken solo yapan kişiler tiz çıkışlarla coşkuyu ve dansın heyecanını yükseltirler. Koro arkadan düzenli şekilde nakaratı tekrar ederken peş peşe solo çıkışlar yapılır.

Amırzakan Arhayü'nün müziği tekrar değiştirmesiyle üçüncü bölüm başlar. Üçüncü bölüm birinci bölümle, bazı küçük farklılıklar olmakla birlikte, benzer şekilde icra edilir. Birinci bölümden farklı olarak üçüncü bölümde müzik değiştiği andan itibaren bayan dansçı kenarda erkeğin dansa

tekrar başlamasını bekler. Erkek, temposu iyice düşerek dönüş müziğine başlayan Amırzakan'a uyum sağlayarak, tekrar daire şeklinde dönmeye başlar. Yarım daireden sonra bayan oyuna tekrar dâhil olarak, erkeğe eşlik eder. Dansçılar dönüşlerde parmak ucuna çıkar ve bazı dönüşleri parmak ucunda tamamlarlar (QR Code 4).

Yine müziğin değişmesiyle dördüncü bölüme geçilir. Dördüncü bölüm de ikinci bölümün aynısıdır. Amırzakan Arhayü'nün ritmi yükseltmesi ile Arğızra yapanlar solo ve koro çıkışlarla tempoyu yükselterek, dansı yönlendirirler. Bu son bölümde dansı erkek bitirir. Genelde bayanlar erkeklerden yaşça küçük olduğundan böylesi daha uygundur.

Apsua Koşara Oynarken Dikkat Edilmesi Gereken Genel Kurallar

Abazaların hayatının her alanında olduğu gibi, eğlenirken de Akiabz kuralları ortama hâkimdir. Apsua Koşara oynarken de Akiabz kurallarının dışına çıkılması asla düşünülemez. Onun için normal hayatta geçerli olan, burada da geçerlidir. Sarhoşluk, taşkınlık ve laubalilik hiçbir şekilde hoş görülmez. Tahtaya oturanlar disiplinden asla taviz vermezler. Dansın başından sonuna kadar tahtaya oturup Akhapa yapan her oyuncuyu, layıkıyla oynayacak coşkuyu sağlamak tahtadakilerin görevidir.

Tahtada oturanlar ne kadar kalabalık olursa olsun; bir oyuncunun oynadıktan sonra, çok önemli mazeretler dışında tahtayı terk etmesi, diğer oyunculara ve onların emeğine saygısızlık olarak görülür. Amırzakan, tahta ve Arğızra'nın ahengi için, dikkat sürekli dansta olmalıdır.

Dans edecek bayanların pantolon giymesi hoş karşılanmadığı için etek giymeleri uygundur. Ayrıca evli bayanların oynaması uygun karşılanmaz. Yalnız herkesçe bilinen kadın Amırzakan Arhayü ve oyuncular evliyseler de seyirci içinden çağrılıp oynatılır.

Bazen iyi oynayanlarla Apsua Koşara'yı yeni öğrenenler eşleşebilir. Bu durumda iyi dans eden kişi diğerinin durumunu hemen kavrayarak onu zor durumda bırakacak hareket ve figürlerden kaçınmalı, dans figürlerini ve dönüşlerini eşine uydurmalıdır. Şayet dans edenler birbirine denk ve yaşları da yakınsa, tatlı bir rekabet havası içinde zorlayıcı parmak üstü figürler sergilenebilir.

Apsua Koşara'da dansının merkezi tahtada (Ağu) oturanlardır. Dolayısıyla sırtını tahtada oturanlara dönerek dans etmek uygun değildir. Ayrıca oyuncunun partnerine sırtını dönerek dans etmesi de ayıp karşılanır. Hem erkek hem de kadın dansçının figürleri parmak ucunda ve ayak değiştirme hareketlerini de bilekten ya da kalçadan yaptıkları için oyun içinde uygun olan el ve kol hareketleri dışında vücutlarının üst kısmı dik durur, belden üstü sallanmaz ve zıplarcasına figür yapılmaz. Kadın dansçılar erkeklerin dans figürlerine ayak uydurmalıdır. Bunun için kadınlar göz ucuyla erkeklerin ayak figürlerini sürekli takip etmelidir.

Sonuç

Antik ve büyük bir kültürün derin anlamlı mesajlarını içinde taşıyan geleneksel Abaza dansı Apsua Koşara, eski çağlardan günümüze geçişerek ama Abazaların yeryüzünde tecrübe ettiği her çağdan izleri de bünyesinde toplayarak, şaşırtıcı bir biçimde günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır.

Goody'nin, toplum tasnifinde kullandığı "sözlü ve okuryazar toplumlar" şeklindeki ayırımından yola çıktığımızda Abazalar Türkiye'de sözlü bir toplum olarak yaşamaktadırlar (Goody, 2010: 2). Osmanlı döneminde 1919'da kurulan Çerkes Numune Mektebinde, Abazaca eğitim veren sınıflar açılarak okuma yazma çalışmaları yapıldı ama bu okul herhangi bir ürün ortaya koyamadan 1923'te, bir daha açılmamak üzere kapatıldı. Abazaca yazılı bir literatür oluşmadığı gibi hiçbir girişime müsaade edilmedi (Bianet, 2020: 3). Bunun yanında şimdiye kadar Abaza kültürünün Kültür Bakanlığı tarafından sistemli bir derlemesi maalesef yapılmadı. Birleşmiş Milletler Eğitim

Bilim ve Kültür Örgütünün (UNESCO) internet sitesinde sürekli güncellediği, etkileşimli "Tehlike Altındaki Diller Atlası"na göre Türkiye’de tehlike altındaki 18 dilden biri Abazacadır (Unesco, 2020: 4). Hepimizin malumu olduğu üzere, kültürün taşıyıcısı dildir. Dil öldüğü zaman kültür de onunla birlikte tarihin tozlu sayfalarına gömülecektir. Türkiye’de Abazaca konuşan sayısı gittikçe azalmakta, Abaza dili ve kültürü tehlike altında açıkça yok oluşa doğru gitmektedir. Bu gidişatı durdurabilmek için en azından ilk etapta, Abaza kültürünün ciddi bir derlemeye tabi tutularak kayıt altına geçirilmesi, bir devlet üniversitesinde Abaza Dili ve Edebiyatı kürsüsü açılması gerekmektedir.

Makalenin öznesi ve Abazaların kültürel kodlarında önemli bir yer tutan Apsua Koşara dansının, devlet desteğiyle sahipleri tarafından korunarak sonraki kuşaklara aktarımı sağlanmalıdır. Apsua Koşara’nın Kültür Bakanlığı tarafından somut olmayan kültürel miras listesine alınması için Abhaz Kültür Dernekleri’nin zaman geçirmeden girişimde bulunması gerekir. Çünkü bu dans, Türkiye’deki Abaza kültürünün günümüze kadar bozulmadan muhafaza edilen en nadide parçalarından biridir.

Dünyadaki her kültür ögesi tüm insanlığıdır. Kaybolan her kültür parçasında aslında insanlık da bir parçasını yitirmektedir. Temas edilen her kültür insanlar arasında hoşgörünün ve tahammülün yayılmasına aracılık eder. Farklı kültürleri bilmek insanların dünyayı daha iyi tanımasını sağlar. Abazaların olduğu kadar insanlığın da somut olmayan kültürel mirasının bir parçası olan Apsua Koşara, Abaza halkının kendini ifade ediş biçimini bütün özellikleri ile yansıtmaktadır.

Sonnotlar

1. Çalışma, Kafkas halklarından Abazaların geleneksel bir dansını konu alması bakımından daha geniş bir okur kitlesine hitap edebilmek adına metne Rusça özet eklenmiştir.

Kaynaklar

- ARGUN, Y. G. (1990) *Abhazyada Yaşam ve Kültür*, 1. Basım, Nart Yayıncılık, Çeviren: Hayri Ersoy-Yalçın Karadaş, İstanbul
- BENET, S. (1994) *Abhazlar Kafkasların Uzun Ömürlü İnsanları*, 1. Basım, Kaf-der Yayınları, Çeviren: Nuran Kılınçaslan, Ankara
- BGANBA, C. (2013) *Kardeşlerimiz, Abhazyamız...* 1. Basım, Üç S Basım LTD.ŞTİ. Çeviren: Oktay Çkotua Ankara
- BÜYÜKA, B. Ö. (1972) *Abhaz Mitolojisi anaç mı?* 1. Basım, Abhazoloji Yayınları, İstanbul.
- BÜYÜKA, B. Ö. (1985) *Kafkas Kaynaklarına Göre İlk Yaradılışlar, İlk İnsanlık, Kafkas Gerçekleri*, 1. Basım, Abhazoloji Yayınları, İstanbul.
- ÇAKIR, B. (2021), Perküsyon, <https://www.mgu.edu.tr/tr/faculty/calgi-egitimi-bolumu/pages/perkusyon.html> (1 Nisan 2021 tarihinde ziyaret edildi).
- EROĞLU, T. (2017) Dans Kavramı ve Dansın İşlevi, *The Journal Of Academic Social Science Studies (JASSS), Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Number: 60, p. 215-226, Elazığ.
- GOODY, J., (2011) *Rönesanslar*, 4. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ayhan Matbaası, İstanbul
- GÜÇ, A. (2021) “Güneş”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA) <https://islamansiklopedisi.org.tr/gunes> (1 Nisan 2021 tarihinde ziyaret edildi)
- GÜRBÜZ, R. (2010) *El Mızıkası Metodu*, Baskı Evi, 1. Basım, İstanbul.
- HAŞBA, M. (2014) “Müzik Folkloru”, Çeviren: Uğur Yağanoğlu, İlk Çağlardan Günümüze Abhazy Tarihi, Ed. Stanislav Lakoba, 1. Basım, CSA Global Publishing, İstanbul

- KARATIGİNA, M. (2010) Abkhazian Music, Anthology of Folk Music, <https://kavkazmusic.blogspot.com/2012-/02/abkhazian-music-anthology-of-folk-music.html>
- KOÇKAR, M.T. (1998) *Çağlar Boyunca İletişim Sanatı Olarak Dans ve Halkdansları*, 1.Basım, Bağırhan Yayınevi, Ankara
- KOÇKAR, A. A. ve KAPLAN, A. (2019) Çerkes Müziği ve Çalgıları, *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Studies / Avrasya Çalışmaları Dergisi*, sayı: 11, s. 39-62.
- KOÇKAR, M.T. ve KOÇKAR, A.A. (2019) Orta Avrupa'dan Anadolu'ya Bir Çalgının Yeni Kimliği: Çerkes Mızıkası, *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi*, e-dergi, Cilt:2, Sayı:3, s. 440-469.
- TUNA, Mahinur (2007) Warada 1. Yıl Repertuarı, Tanıtım Broşürü, http://apsnyteka.org/file/Warada_2007_tur.pdf

İnternet Siteleri

1. <https://kavkazmusic.blogspot.com/2017/11/ismet-kaya-ve-arkadaslar-argzra-1971.html> (1 Nisan 2021 tarihinde ziyaret edildi)
2. <https://kavkazmusic.blogspot.com/2017/11/fehmi-pagapsi-ve-arkadaslar-45lik-plak.html> (1 Nisan 2021 tarihinde ziyaret edildi)
3. <https://m.bianet.org/bianet/print/224485-hayriye-melek-hunc-cerkes-kadinklari-teavun-cemiyeti-ve-numune-mektepleri> (3 Mart 2021 tarihinde ziyaret edildi)
4. <http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php?hl=en&page=atlasmap> (4 Mart 2021 tarihinde ziyaret edildi)

Kaynak Kişiler

- KK 1: Jon Sımır, 1953, Sohum Abhazya, 8 Haziran 2018
- KK 2: Vahtang Abazou, 1958, Sohum Abhazya, 07.06.2021
- KK 3: Şampha Zerrin Kobaş, 1959, Sakarya Harmantepe köyü, 25 Mayıs 2021

QR Codes:

QR Code 1

QR Code 2

QR Code 3

QR Code 4